

УДК: 378+373.61+005.52:005.334

Н. М. Черненко

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

© Черненко Н. М., 2016
<http://orcid.org/0000-0001-8230-5147>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.47924>

На основі аналізу наукової літератури у статті розкрито сутність понять «модель», «концептуальна модель», визначено складові концептуальної моделі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, обґрунтовано її функції, підходи, принципи.

Ключові слова: модель, концептуальна модель, майбутні менеджери освіти, управління ризиками.

Черненко Н. Н. *Концептуальная модель подготовки будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях.*

На основе анализа научной литературы в статье раскрыта сущность понятий «модель», «концептуальная модель», определены составляющие концептуальной модели подготовки будущих менеджеров образования к управлению рисками в учебных заведениях, обоснованно ее функции, подходы, принципы.

Ключевые слова: модель, концептуальная модель, будущие менеджеры образования, управления рисками.

Chernenko N. M. *Conceptual pattern of preparing future education managers for risk management at educational institutions.*

Basing on the review of the scientific literature on the topic the author reveals the essence of such terms as “pattern” and “conceptual pattern”; determines the components of the conceptual pattern of preparing future education managers for risk management at educational institutions; describes its main functions, approaches and principles.

The conceptual pattern of preparing future education managers for risk management at educational institutions is considered as a holistic system, based on some principles, methodological approaches and a proprietary technology, which presents its components in a generalized and schematic way and shows their structural and functional bonds.

It has been proved that the developed pattern of preparing future education managers for risk management at educational institutions is a structured system of interdependent elements, which is realized according to the following units: theoretical and methodological (which provides determining methodological

approaches and principles of organizing the process of preparing future education managers for risk management at educational institutions), activity and productive (which provides information and technical support of this process), assessment and reflexive (which provides the assessment of future education managers' preparedness for risk management according to the designed technology).

Key words: *pattern, conceptual pattern, future education managers, risk management.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції реформування системи освіти, посилення автономії навчальних закладів, нові вимоги до управлінської діяльності менеджера освіти, забезпечення результативного управління навчальним закладом в сучасних умовах неможливо без ефективного управління ризиками, що зумовлює кардинальні зміни у підготовці менеджерів освіти нового покоління.

В основу авторської концепції підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками покладено результати теоретичного аналізу наукової проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів освіти. Означена концепція виступає в якості теоретико-методологічного простору, пов'язаного з виокремленням системи часткових ідей, покликаних поетапно вирішувати зазначену проблему, спрямованих на обґрунтування підходів, принципів, цілей, завдань, структури підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками, що схематично презентовано у відповідній моделі.

Мета дослідження: обґрунтування концептуальної моделі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Процес моделювання органічно пов'язаний з поняттям моделі, оскільки передбачає її створення і використання. Зазначений взаємозв'язок знайшов відображення в існуючих дефініціях певних понять і в методології їхнього визначення. У словниковій та довідковій літературі під поняттям «модель» розуміють: по-перше, зразок якого-небудь нового виробу, взірцевий примірник чогось; по-друге, тип, марка конструкції; по-третє, зразок, що відтворює, імітує будову і дію якого-небудь об'єкта, використовується для одержання нових знань про об'єкт; по-четверте, уявний чи умовний (зображення, опис, схема тощо) образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його «представник» [2, с. 535; 3, с. 213]; типізоване відображення явища, результатом абстрактного

узагальнення практичного досвіду, співвіднесення теоретичних уявлень про об'єкт і емпіричних знань про нього [6, с. 104].

Учені (О. Андреев, А. Богомолов, О. Дахін, Ю. Івашко, В. Корнещук, К. Морозов, Л. Савченко, А. Уйомов, В. Штофф та ін.) поняття «модель» тлумачать як: система, дослідження якої служить засобом одержання інформації про іншу систему (А. Уйомов); певний умовний образ об'єкта дослідження, що відображає характеристики об'єкта, суттєві для мети дослідження (В. Штофф, Ю. Івашко); засіб здобуття знань, а не самі знання, не гносеологічний образ (А. Богомолов); мисленнева або реальна імітація об'єкта шляхом створення аналогів, у яких відображена мета, структура, принципи організації, параметри функціонування об'єкта як системи (Л. Савченко); зручна форма знань про навколишній світ – своєрідний інформаційний еквівалент об'єкта, створений із певною метою (О. Андреев); спрощений аналог об'єкта, функціонування якого за певними параметрами подібне до функціонування реального об'єкта, є інструментом для прогнозування подій, що досі не спостерігалися (В. Конещук).

Отже, модель розглядаємо як схематичне відтворення об'єкта дослідження, що відображає мету, структуру, принципи організації, параметри функціонування об'єкта як системи.

Концептуальна модель – це система уявлень про об'єкт-оригінал, що склалася на основі існуючого наукового знання, стверджує С. Хаджирадева [8, с. 217]. Вихідним при формуванні такої моделі є не тільки безпосередні результати відображення у свідомості властивостей і характеристик об'єкта-оригіналу, але й теоретичний багаж суб'єкта (досвід, аналогії, логічні висновки, інтуїція), водночас, синтез усіх цих компонентів у єдиний ідеальний образ є неформальним, здійснюється тільки в розумових процесах і, зазвичай, рефлексивно не усвідомлюється. Обов'язковим компонентом будь-якої концептуальної моделі є мова чи мови (природна і спеціальні), що виступають єдиним засобом вираження понять і уявлень дослідника.

Під концептуальною моделлю підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах розуміємо цілісну систему, що схематично й узагальнено відтворює її складові і репрезентує структурно-функціональні зв'язки, основою якої є принципи, методологічні підходи й авторська методика.

Педагогічне моделювання завжди цілеспрямоване, стрижнем моделі виступає мета. У започаткованому дослідженні метою виступає підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах. Основними функціями концептуальної моделі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах є:

- ілюстративно-технологічна (схематично й узагальнено відтворює складові моделі і репрезентує її структурно-функціональні зв'язки);
- інформаційна (уявлення про управління ризиками як об'єкт пізнання, його структуру й основні властивості; здатна збагачуватися новою інформацією у процесі її (моделі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах) теоретичного і практичного використання);
- передбачувальна (одночасно передбачає постановку мети, врахування складових та змінних, послідовності прогнозованих змін, гарантує реалізацію поставленої мети за певних умов);
- синтезуюча (спрощуючи реальний процес підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, дає можливість його поетапного дослідження (формування психологічної настанови, професійної обізнаності та управлінської здатності), дозволяє унаочнити характерні особливості цього процесу як визначеної цілісності);
- інтерпретувальна (прообраз процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками в навчальних закладах, оскільки містить програму оптимального вирішення означеної проблеми як певну евристичну керовану технологічну конструкцію).

Розроблена концептуальна модель підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах (див. рис. 1) є структурованою системою взаємопов'язаних елементів, яка реалізується відповідно до виділених блоків: теоретико-методологічний (передбачав визначення методологічних підходів і принципів побудови процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах), діяльнісно-продуктивний (припускав інформаційно-технологічне забезпечення процесу зазначеної підготовки) й оцінно-рефлексивний (включав діагностику готовності до управління ризиками у навчальних закладах за розробленою методикою відповідно до визначених компонентів і показників із застосуванням критеріїв).

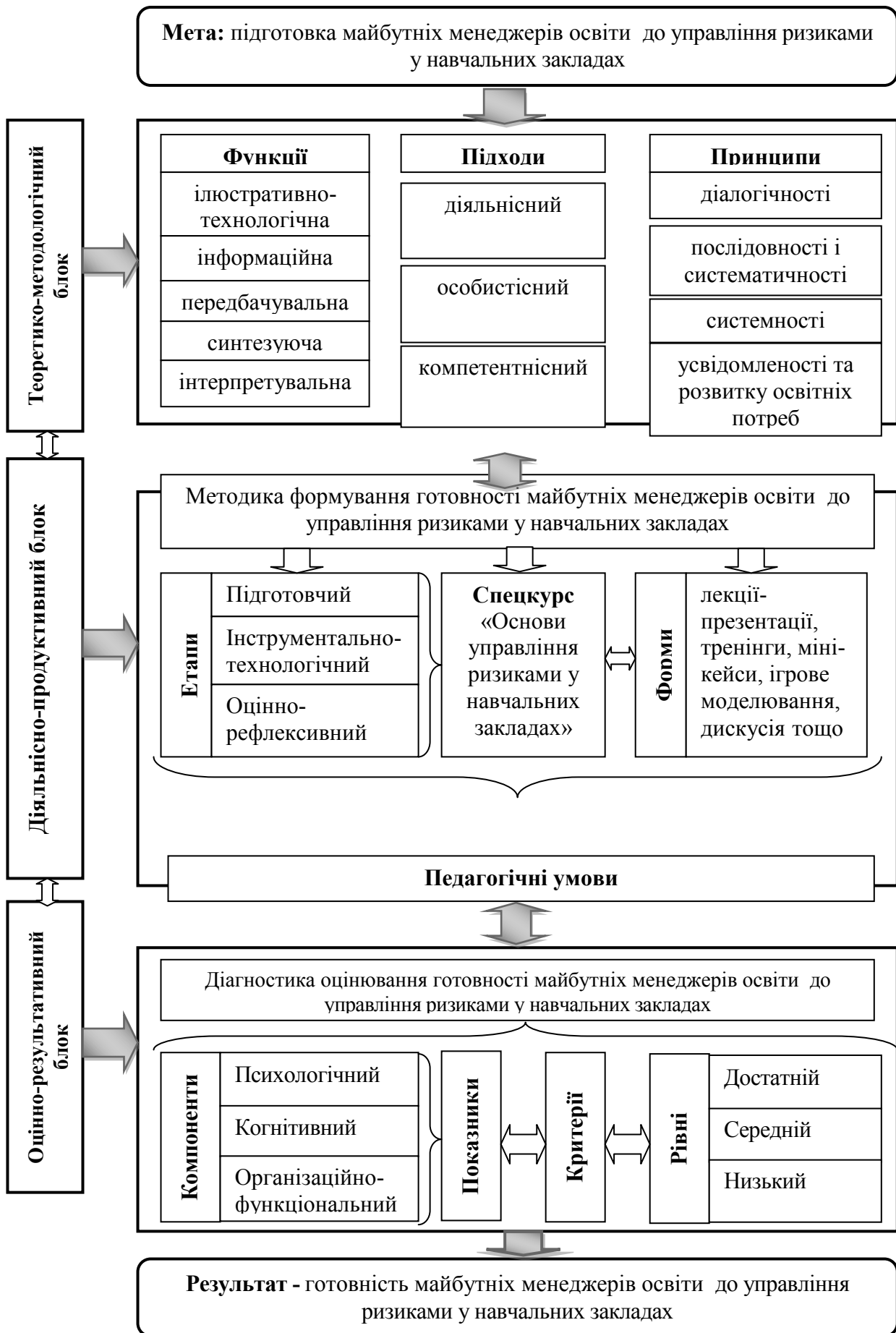

Рис. 1. Концептуальна модель підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах

Методологічною основою концепту підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах визначено діяльнісний, особистісний та компетентнісний підходи.

У науковій літературі з педагогіки і психології розкрито сутність і особливості діяльнісного підходу в дослідженнях Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Д. Ельконіна, Ю. Татура, де діяльність визначено як основу, засіб і вирішальну умову розвитку особистості, як форму активної цілеспрямованої взаємодії людини з навколишнім світом. Учені наголошують, що лише у процесі власної активної спрямованої діяльності, а не шляхом передачі інформації особистість засвоює змістову складову освіти. Особистість тлумачать як суб'єкт діяльності, яка самостійно формується в діяльності та спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності та спілкування. Ю. Татур відзначає, що узагальненим результатом професійної освіти має стати готовність випускника до соціальної та професійної діяльності, бо тільки через власну активну діяльність людина здатна розвиватися [7, с. 47-48].

Основою діяльнісного підходу як категорії предметної діяльності людини (групи людей, соціуму в цілому) порушують у своїх працях учені: В. Давидов, І. Зимня, Є. Климов, Р. Немов, К. Платонов та ін.

У наукових працях учені (В. Берека, Н. Меркулова та ін.) також акцентують увагу на своєрідній специфіці професійної діяльності менеджера освіти. Цілком очевидним є те, що сфера менеджменту потребує нетрадиційного мислення, постійного прагнення до нової, творчої самореалізації, створення доброзичливої атмосфери у стосунках [1, с. 179].

Таким чином, слід звернути увагу на те, що поняття діяльності в працях класиків, практиків, сучасних науковців у філософії, психології та соціології має різне смислове навантаження. Сьогодні управління навчальним закладом є найважливішою складовою соціального управління, без функціонування якого неможливий усвідомлений розвиток людини, суспільства і культури. Специфікою управлінської діяльності менеджерів освіти є управління індивідуальною діяльністю людини і колективною (спільною) діяльністю, що передбачає врахування ресурсів навчального закладу, горизонтальний та вертикальний розподіл праці та управління ризиками.

Діяльнісний підхід з педагогічної точки зору передбачає зв'язок змісту фахового навчання з майбутньою професією, тому розглянемо змістовне наповнення діяльності менеджера освіти у порівнянні з його підготовкою. Відповідно до запропонованої концепції базою підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах є вищий навчальний заклад. Підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах у межах діяльнісного підходу передбачає логічний цілісний розгляд основних складових: мети, суб'єктів, об'єкту, предмету, механізму та продукту зазначеного процесу. Метою є технологія управління ризиками у навчальних закладах. Суб'єктами визначено споживачів освітніх послуг та менеджерів освіти/керівників навчальних закладів. Об'єктом – напрями діяльності навчального закладу. Предметом є ризики у навчальному закладі. Механізмами (послідовність станів процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності) визначено інформаційний, організаційний, фінансово-економічний, політико-правовий і т. ін. Продуктом означеного процесу є план заходів щодо мінімізації та подолання ризиків у навчальних закладах

Ураховуючи сучасні тенденції глобалізації в освіті, якісно нові процеси в управлінні зумовили зміни нормативних вимог до менеджерів освіти, особливого значення набувають особистісні якості людини, цінності та інші чинники, що не лише визначають її суто професійні характеристики, а й спосіб мислення, рівень культури, творчий розвиток, саморозвиток тощо.

Аналітична робота, проведена на базі вітчизняного і зарубіжного наукових фондів свідчить, що основи особистісного підходу розробляли О. Леонт'єв, К. Платонов, С. Рубінштейн диференціюючи «індивідуальний» і «особистісний» підходи, констатує, що розуміння особистості як взаємопов'язаної сукупності внутрішніх умов, що переломлюють усі зовнішні впливи [5]. Н. Коломінський вважає, що особистість створює управлінську діяльність і водночас формується в ній, визначається взаємопроникнення особистості в діяльність і діяльності в особистість [4, с. 52].

Зауважимо, що аналіз різних підходів до визначення особистості та її структури показує, що у світовій психології немає єдності у тлумаченні цього найскладнішого феномену, оскільки особистість не відокремлюють від поняття «індивідуальність». Враховуючи особливості менеджменту в освіті, його

становлення та розвиток, менеджер освіти є творцем професійної діяльності з позиції особистісного підходу. Особистість розглядається не загалом, а в її професійно-управлінській діяльності, виконання якої залежатиме від якостей керівника.

У процесі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах особистісний підхід передбачає формування у студентів таких рис: відповідальність, наполегливість; стратегічне мислення; адаптивність; здатність до прогнозування та ризику; навички співпраці; рефлексивні навички; навички саморегуляції, самовідновлення; асертивність, толерантність до невизначеності тощо.

Зміна ціннісної основи освіти призвела до необхідності введення нового поняття, що відображає інтегральну здатність особистості вирішувати поставлені перед нею завдання, що вбирає в себе знання і досвід, накопичені людством, засвоєні особистістю і трансформовані відповідно до її індивідуальних особливостей. Таким поняттям стала компетентність – загальна здатність особистості успішно вирішувати певні завдання, зумовлені специфікою здійснюваної діяльності.

Компетентнісний підхід у науковій літературі вчені (А. Байденко, А. Вербицький, І. Зимня, А. Хуторський та ін.) тлумачать як: методологічний фундамент нової, що формується парадигми вищої професійної освіти у державі. При теоретичному обґрунтуванні підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у межах компетентісного підходу було враховано ідеї та теоретичні положення вчених: Н. Бібік, А. Вербицький, М. Головань, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Маркова, Н. Морзе, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Ю. Татур, А. Хуторський та ін.

Зауважимо, що компетентнісний підхід передбачає удосконалення змісту і вибір тактики підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками, відповідних форм, методів і засобів навчання, а також сприяє використанню різноманітних професійних ризикованих ситуацій у процесі навчання, що забезпечує їх здатність діяти у контексті функціональних обов'язків і задач, автономно приймаючи рішення під час невизначеності, враховуючи вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на навчальний заклад.

Методологічну основу моделювання складає обґрунтований набір принципів дослідження. Традиційно у педагогіці принципи розглядають як

основні вихідні положення якої-небудь теорії, науки в цілому; основні вимоги, пропоновані до чого-небудь. Педагогічні принципи – це основні ідеї, що допомагають найкращим чином досягати поставлених педагогічних цілей.

Здійснення пропонованої моделі передбачає реалізацію певних принципів, а саме: діалогічності (взаємодія між учасниками педагогічного процесу в умовах навчальної ситуації, що здійснюються у мовленнєвій формі, під час якої відбувається інформаційний обмін між партнерами й регулюються взаємовідносини між ними, враховуючи закономірності андрагогіки), послідовності і систематичності (організація процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками як логічне продовження їх професійної підготовки, що забезпечуватиме перехід від простих до більш складних форм діяльності), системності (вирішення проблеми управління ризиками на міждисциплінарному рівні в усій сукупності системних взаємозв'язків та ієрархічних рівнів, урахування всієї сукупності управлінських аспектів, їхніх системних властивостей та функціональних характеристик досліджуваних систем, особливостей спеціальних методів і процедур, що використовуються для їх дослідження), усвідомленості та розвитку освітніх потреб (усвідомлення всіх параметрів процесу підготовки до управління ризиками, своїх дій щодо його організації, виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу, визначення тих матеріалів, без засвоєння яких не можливе досягнення поставленої мети навчання).

Основою наступного, діяльнісно-продуктивного блоку, є методика підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах, реалізація якої відображена трьома етапами: підготовчий, інструментально-технологічний, оцінно-рефлексивний у межах спецкурсу «Основи управління ризиками у навчальних закладах». Педагогічними умовами реалізації моделі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах є: методичне забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками; впровадження тренінгів у процес підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах; використання інформаційно-фактологічної бази ймовірних ризиків у процесі самостійної навчальної діяльності майбутніх менеджерів освіти.

Оцінно-результативний блок запропонованої моделі передбачає діагностику готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах за визначеними компонентами: психологічний з показниками (усвідомлення важливості управління ризиками у навчальних закладах майбутніми менеджерами освіти, наявність мотиваційної настанови до управління ризиками, схильність майбутніх менеджерів освіти до ризику, настанова на зміни, толерантність до невизначеності, асертивність), когнітивний з показниками (знання концептуальних положень управління ризиками у навчальних закладах, знання процесів управління ризиками у навчальних закладах, володіння методами обробки ризиків у навчальних закладах відповідно до процесів управління ризиками, володіння шляхами запобігання та подолання ризиків у навчальному закладі (франдрайзингова діяльність, громадські організації, соціальне партнерство, волонтерство, спонсорство тощо); здатність до мисленнєвого логічного структурування; здатність до адаптивного мислення) і організаційно-функціональний з показниками (уміння застосовувати методи ідентифікації ризиків та класифікувати виявлені ризики у навчальному закладі; уміння здійснювати кількісний та якісний аналіз ризиків; уміння визначати найбільш критичні ризики; уміння планувати реагування на ризики; уміння проводити моніторинг з оцінки ризиків і формувати пропозиції та рекомендації за підсумками проведення моніторингу).

Висновки. Концептуальна модель підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах є цілісною системою, що схематично й узагальнено відтворює її складові і репрезентує структурно-функціональні зв'язки, основою якої є принципи, методологічні підходи й авторська методика.

Усі підходи (діяльнісний, особистісний, компетентнісний) та принципи (діалогічності, послідовності і систематичності, системності, усвідомленості та розвитку освітніх потреб) взаємопов'язані і взаємозумовлені, складають певну систему, що забезпечує методологічне підґрунтя реалізації концептуальної моделі підготовки майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.

Література

1. Берека В. Є. Фахова підготовка магістрів з менеджменту освіти : теорія і методика : [монографія] / В. Є. Берека. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 482 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1977. – 376 с.
4. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект) : [монографія] / Н. Л. Коломінський. – К. : МАУП, 2000. – 286 с.
5. Платонов К. К. Личностный подход как принцип психологии / К. К. Платонов // Методологические и теоретические проблемы психологии. – М. : Наука, 1969. – С. 190–217.
6. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высшая школа, 2004. – 534 с.
7. Татур Ю. Г. Высшее образование : методология и опыт проектирования / Ю. Г. Татур. – М. : Университетская книга ; Логос. – 256 с.
8. Хаджирадева С. К. Підготовка державних службовців до професійно-мовленнєвої комунікації : концептуальні засади й стратегія модернізації технологій : дис. ... д-ра наук з держ. управління : 25.00.03 / Хаджирадева Світлана Костянтинівна. – К., 2006. – 423 с.